

Orsós Jakab

1920-2002

Elhunyt Orsós Jakab

82 éves korában, hosszas betegség után elhunyt Orsós Jakab író, a Pannon Tükört kiadó Zalai Írók Egyesületének elnöke.

Különös életút az övé. Nagyon mélyről érkezett, több évet töltött orosz hadifogságban. Hadifogoly élményeit a Jessze majortól - az Urálig című írásában dolgozta föl. Később olajmunkásként dolgozott a zalai olajmezőkön. 1952-től jelentek meg írásai megyei és országos lapokban, amelyek a cigányság hányatott sorát és a hadifogság embergyötrő éveit ábrázolták izesen, hiteles drámaisággal és a rá jellemző anekdotázó kedvvel, sajátos humorral. Több könyve is megjelent, jelentős - szociográfiai értékeket is hordozó - novella kötet, a Gyökerezés országosan is sikert aratott. Hívatlan vendég című írását közölték az 1999-ben Németországban megjelent magyar írók német nyelvű antológiájában. E megjelenés öröme és büszkesége kapcsán a 2000. évi 5-6. számunkban mi is közreadtuk Orsós Jakab írását, mostani számunkban két búcsúbeszéddel, verssel és egyik elbeszélésének közlésével tisztelgünk emléke előtt.

(A kiadó és a szerkesztőség)

Tisztelt Gyászoló Család!
Megrendülten búcsúzó egybegyűltek!*

Zala megye és Gellénháza önkormányzatai, megyei szervezetek és civil közösségek kollektívái nevében állok itt, hogy megrendülésünknek hangot adva tolmácsoljam együttérzésünket a gyászoló családnak és emberi kiválóságának felidézésével vegyek búcsút szeretett társunktól, Orsós Jakabtól.

Többfajta képet őrzök magamban, ha emlékémet felidézni próbálok. A fáradhatatlan, az örökké valahova induló, valahonnét érkező közéleti ember, író, fafaragó képe, vagy az olajos szakma megbecsült nyugdíjasaként még évtizedekig példát és mintát kínáló jóbarát arca egyaránt felidéződik.

De így lehetnek ezzel az Őt szerető és becsülő jóbarátok mindannyian.

Ha a szorgalmas teremtő emberre gondolunk, Jakab ül gomboszegi kis műhelyében és őseitől örökölt eszkö-

zökkel és mozdulatokkal bontja ki a fa tömbből robusztus kis figuráit, ősi használati eszközeit. Ha a történetmesélő író emberre gondolunk, gellénházi szobája asztalánál gömnyed írógépe fölé és két ujjal gépeli fel a hófehér papírra szülei, nagyszülei, testvérei szomorkás-vidám történeteit. Ha a szenvedélyes, nagy mesemondóra gondolunk, akkor fiatalok körében üldögel és meglevenednek a hadifogság keserves éveit, amit azért mindig meghintett egy kis humorral, a túlélés fűszerével. Ha a minden emberi közösséget támogató szervező emlékémet idézzük, akkor felötlenek bennünk a Zalai Írók Egyesülete által kiadott Pannon Tükör című kulturális folyóirat színes címlapjai.

Ezt a mindennapokat átfogó, sokszínű alkotói szenvedélyt, a rászorulókat támogató közéletiséget, a több kötetnyi eredeti, színes írást, a megszámlálhatatlan bájos fafaragást értékelték a megyei önkormányzat, amikor Orsós Jakabnak odaítélte a legmagasabb megyei elismerést, az Alkotói Díjat.

Néhány hete az ő portréfilmje gyűjtött sokunkat a gellénházi olajos művelődési házba. Akkor már nem jöhetett közénk. Zala vármegye 1000 éve című kötetted kedveztem a bemutató apropóján. Azt remélem, belelapoztatott még a szűkre szabott elmúlt napokon. S akkor ő is láthatta amit sokan hiszünk: Az ezer év utolsó 82 oldalára ő is írt, vésett, mondott, alkotott valami olyat, amiért köszönjük sorsunknak, hogy ismerhettük, szerethettük, tisztelhetjük Orsós Jakabot.

Nyugodjék békében.

(Varga László, a Zala Megyei Közgyűlés elnöke)

Végül csak elalszik az ember*

Akit ma elbúcsúztatunk, a teremtett világ káoszának mély ismerője volt, kedves barátaim.

Ismerte a gombákat, a füveket, ismerte a fákat a maguk nevében és a maguk tulajdonságai szerint. Ismerte a felhők járását, a vadak szokásait, a madarakat, a vizeket és a tüzet. Tudta, milyen halak járnak a színen és a mélyben, vagy miként bújnak meg a rákok a patakmederbe nyúló gyökerek között.

A gyökerekről és a meggyökerezésről különösen sokat tudott. Ősei tudását őrizte.

Tudta, hogy aki nem eszi meg a csalánt, nem éli túl a hadifogságot Szibériában.

* *(Elhangzott Orsós Jakab temetésén 2002. március 28-án.)*

Nem volt olyan időjárási konstelláció, amikor ne tudott volna a szabadban tüzet gyújtani, és tudta, miként kell a paraszat hamuba fojtani.

Nem a személyes túlélés vágya vezérelte <v tudományát, mert a haláltól nem félt, ellenkezőleg, csaknem naiv maradt vele szemben.

Szenvedélyesen szerette a tájékat, ahol a szegényeknél is szegényebbként megszületett és felnevelkedett, ismerte városait és falvait, de legfőképpen bennünket ismert, e különös teremtményeket, embertársait. Saját állítása szerint nincs település Zalában, ahol ne járt volna. Volt ellenfele, még ellensége is. maga is tudott ellenséges lenni, akár kegyetlen, de többen voltak a barátai, s még többen a jó ismerősei. Tekintete előtt rejtett tulajdonságuk vagy gondolatuk alig maradhatott.

Az emberben hinárként tenyésző és zabolátlanul tomboló elemek ismerője volt; a szociális indulatok szakértője és a gyöngéd érzéseké. Schol másutt nem volt szívesebben, mint emberek között, mesélt nekik és ezzel szóra bírta őket. Egyre gazdagabb lett az elbeszéléseiktől.

Szabad ember volt, aki a megaláztatott és megnyomortítottak sorsában osztozva élte át az emberevésbe feledkezett húszadik századot.

Nagy utat tett meg, míg kijutott a század rettenetének sűrűjéből.

Anyakönyvi kivonata szerint nyolcvankét éve Nagykanizsán született, „a szepetneki út végén levő legelőn”.

Orsós Jakab

Naca

- Maga mindig boldog volt Anna néni? - kérdeztem a hatvannyolc éves cigányasszonyt.

- Mindig nem, de többet voltam boldog, mint boldogtalan.

Kulcsot kotorászott elő és felkattintotta a lakatot. Amikor az ajtót rámostól félrehúzta, akkor derült ki, hogy a lakat csak megtévesztésül van az ajtón.

A konyhá tetején rozsdás lemezek éktelenkedtek kusza összevisszaságban. Anna néni betessékelt, hogy megmutassa, mi van odabent. A tanya belvilága csak akkora, mint egy családi sírbolt. A sárral tapasztott falat színes folyóiratokból kivágott képek díszítették. Hazai, külföldi színészek, énekesek és politikusok feszítettek a legfrissebb változatban. A kisebb amatőr fényképek kovással voltak felragasztva, a többit csak odaszögezték. Anna néni egy elkopott fakanállal mutogatta a képeket, mindegyikhez hozzáfűzött valamit:

Édesanyja emlékezete szerint azonban egy vadrózsa tövében, Beleznán. Minden esetre szabad ég alatt. Legendás emberek születési helye és ideje szükségszerűen bizonytalan. Orsós Jakab a magyar cigányság integrációjának egyik legnagyobb alakja lett.

Amikor írni kezdett, magyar nyelvű cigány irodalom még nem létezett. Azon csöndes úttörők közé tartozik, akik magyar nyelven először juttatták szóhoz népüket. Nyugodt, bölcs, felvilágosult ember volt, pater familias, aki panasz és dicsekvés nélkül élt, így is írt. Akinek volt füle a hallásra, tőle tanulhatott.

Halála előtt azon halottaival is találkozott, akiket legjobban szeretett az életében. Wirth Lalival, egykori társával az elemi iskolából, a feleségével, Ilonával, négy gyermeke édesanyjával, akit haláláig ápolt, végül az édesanyjával, aki cigány nyelven biztatta, jöjjön hozzá, nem lesz rossz helye.

Végül csak elalszik az ember, mondta nekem a halála előtti napon. És valóban elaludt.

Ravatalánál atyai barátomtól búcsúszom valamennyi öltök nevében is, kedves barátaim. Negyven évvel ezelőtt nem csak barátságába fogadott, hanem lassan növekvő családjá körébe, a gyermekei, a vejei, az unokái, a dédunokái, unokamenye és unokaveje közé.

Isten veled, Jakab.

Nádas Péter

- Ezek itt énekesek. Én is lehettem volna művész, ha nem cigánynak születek! Ezek színészek, de én nem láttam őket, mert nincs televízióm. Hála Istennek! Ezek meg rangos miniszterek vagy mit tudom én, kicsodák, akik a cigányok sorsát teszik-veszik anélkül, hogy a cigányokat megkérdeznék.

- A régi világban is csak összetereletek bennünket és mentünk, de nem tudtuk, hogy hová; csak mentünk! Valahol a kurva istenben már elrohadtunk volna, ha nem jönnek az oroszok! Ajaj, árva!

Az a sok apró cigánygyerek! Csáktornyáig vittek bennünket a nyilasok, ott átadtak a németeknek. Egy éjszaka a bombázók a mi lágereinkre is dobtak egy-két bombát. Hát Istenem, az az orosz pilóta, ha tudja, hogy ott ezek az árva cigányok raboskodnak, akkor biztosan továbbrepül. Igaz, sok cigány meghalt, de örültünk, mert egy csomó német meg nyilas őr is velük pusztult. Nagynagy gödröt kel-

lett ázni, hogy a cigányokat el tudjuk temetni. Majdnem, hogy megtellett, amikor a fasiszta hullákat a cigányokra rakatták. Gondoltam magamban: ezek a szívtelenek még holtukban is nyűg akarnak lenni rajtunk, nem keverednek el a cigányokkal, hanem a testvéreinken pöffeszkednek.

Ezt a kunyhót azután vettük, hogy a jobbikat eladtuk, mert a lányomat a börtönbüntetéséből kellett kiváltanunk. A tetőt adtuk el a fejünk fölül, hogy a börtönből megszabadítsam a lányomat. Amikor az Isten a férjemet magához szólította, akkor a lányom egy olasszal állt össze, de a fiúnak két év után el kellett hagynia az országot, mert másképp zárták volna az ajtót. Szegény Dino!

Egy képet vett le a falról, a kőténye csücskével gondosan letörölte a rárakódott port, s mint egy szentképet élém tartotta:

- Hát nem gyönyörű férfi? Hát a jósaга milyen volt! Istenem, ha még egyszer előlről kezdődhetne... A Dinónak itt állt a Mercedese a kunyhó előtt... Haj, árva fejem!

Fejéhez kapott Anna néni, majd tekintetét végighordozta a kunyhó mennyezetén és nevetni kezdett.

- Min nevet? - kérdeztem kissé meglepődve.
- Hát csak azon, hogy amikor a lánnyal meg a Dinóval a Mercedesben ültünk, az egész cigánytanya égett az irigységtől, ahelyett, hogy örültek volna a más szerencsésjének. Most a lányom egy magyarral él.

Ezt úgy mondta, mintha a legféltettebb titkát árulta volna el.

- Igaz, hogy a szüleihez még nem vitte el, de mégiscsak magyar. Éjjelenként hallom, amint a lányom könyörög: „Vigyél el már egyszer hozzátok...”

- És ezek után is annyira ragaszkodik hozzá?
- Nem szeretem a fajtámat... - mondta elgondolkodva Anna néni. - Alighogy betöltöttem a tizennegyedik évet, szüeim férjhez adtak. Adtak?! Eladtak, akár egy háziállatot, százötven pengőért. Egy idegen törzsbe kerültem férjhez. Három napig egy fehér szoknyában kellett hálnom a férjemmel, majd a harmadik napon azt mondta az uram:

- Azonnal vedd le a szoknyádat és csomagold bele a fejkendődbe!

Nem sejtettem, hogy miért kell összecsomagolnom.

A férjemmel a szüeimhez mentünk, akik tíz-tizenöt kilométerre, egy bükkös szélén sátoroztak. Anyám a sátor előtt állt.

- Bontsd ki a kendőt! - parancsolt rám a férjem és anyámra meresztette a szemét. - Ilyen lányt nevelt a százötven pengőért?

Anyám végigmustrálta a kiterített szoknyát és átkozódva leköpte. A sátorból egy kis rongykeletet hozott elő, előszedett belőle százötven pengőt, majd azt mondta:

- Ha nincs a lányomnak becsülete, akkor visszaadom a becsületes pénzedet! - és a földre dobta a bankókeletet, amit a férjem nem vett föl, hanem mielőtt elindultunk, ráparancsolt, hogy én szedjem föl megaláztatásom árát.

Tavasza volt, szél fúj, itt-ott pacsirták emelkedtek a magasba. Szótlanul mentünk. Elöl a férjem, én utána kullogtam. Sejtettem, hogy gondolatai hol járnak: ki vette el a szüzességemet, hol és hogyan, én is akartam-e, vagy megerőszakoltak? A táborunk egy faluszéli elhagyott homokbányában húzódott meg, amelyet csak egy szűk bejáraton lehetett megközelíteni. Körben, mint a várfal, emelkedett magasba a kitermelt homok. Sovány lovak ették a zabszalmát a kocsik saroglyáiból, meztelen gyerekek szalagáltak égő kanóccal az egyik tűztől a másikig.

- De jó nekik! - sóhajtottam, pedig tudtam, hogy nekik sem jó, de most mégis jobban szerettem volna az ő bőrükben lenni.

Az egyik kocsinak támaszkodtam, közben a férjem a szüleiével tárgyalt. Gondoltam, hogy csak rólam beszélhetnek. Nagyon felindultnak látszott, amikor elmállt:

- Most azonnal megmondod, hogy ki vette el a szüzességedet és azt is, hogy te is akartad-e!

Nevetni kezdtem. Ennyire komolyan veszik a férfiak a szüzességét? De nem, a magukét, hanem a nőstényét, mert a bak elveszitheti, de a nő sohasem. Sokszor végig gondoltam ezt, amikor kékre-zöldre vert testtel magamhoz tértem. Az első ütésre emlékszem, a többire nem. Amikor a látásom kitisztult, egy kocsihoz voltam kötözve, egy öreg cigány oldozta le a kötelet a testemről. A férjem kötözött meg, miután az első ütéstől összeestem. Az adva vért vizes kendővel egy időse asszony mosta le az arcáról. Ahogy a szemeim nyiladoztak, egy lovas alakja rajzolódott ki előttem. Nem cigány, nem ismerős. Úristen! Csak nem haltam meg? A lovas kiabálni kezdett, a cigányok apraja-nagyja pedig sivalkodott:

- Kegyelmes úrfi, bocsásson meg nekünk! - könyörögtek az uraság fiának.

- Nincs nektek lelketek? Mit akartok ezzel a gyerekkel? Ha még egyszer előfordul, akkor az apám birtokán nem maradhatok meg! Megértettétek?!

- Igen, kegyelmes ifiúr... kegyelmes... kezeit csókolom... kiabáltak össze-vissza a cigányok.

Az öregek titkolták, hogy az uraság fia mentett meg. A kisebb gyerekek árulták el, amikor megkínáltam őket a tejből, amit megmentőm küldözgetett egy cselédlánytól.

Alighogy kitavaszkodott, teherbe estem. Miután megszülettem a gyereket, megismerkedtem egy másik törzsbeli legénnyel, s úgy döntöttem, megszököm vele. Csak azért, hogy bosszút álljak. Ez a férjem sem volt jobb, őt is el-

hagytam. És utána csak az Isten a megmondhatója, hányat és mindig akkor, amikor a legboldogabbak voltak velem.

Amíg élek nem tudom le a bosszúmat, mert úgy megáláztak, hogy a sebeim mindig felfakadnak. A sebzett ember pedig úgy akarja magát gyógyítani, hogy sebeket ejt másokon, mert kiveszett belőle az emberség.

Egyszer egy gazdag parasztasszony az anyámat kére-zöldre verte söprűnyéllel. Egy másik kártyavető cigányasszony azt jósolta neki, hogy a férje éppen akkor, amikor a kártyába néznek, egy másik asszonnal szerelmeskedik. Alighogy a kártyavető elment a férj hazatért a mezőről.

- Te kankutya - esett neki a felesége -, jól kikanyoltad magad?! - Miket beszélsz, asszony? - hüledezett a férje.

- Hát idefigyelj! - csattant fel az asszony. - Ha megteszed, akkor elhiszem, hogy nem csaltál meg.

A férj megfordította a kulcsot a konyhaajtó zárjában az ajtófüggönnyet is leengedte és a vetett ágyra döntötte a feleségét.

- Engedj már fel! - könyörgött később az asszony. - Odaég a percc a sütőben!

Amíg a férj öltözködött, az asszony csendesen azt mondta:

- Tényleg nem csaltál meg, férjemuram, mert nem hagytál cserben.

A férj nevetett magában, majd visszakattintotta a kulcsot és kiment.

- Megállj te ribanc! - mormolta magában a bizonyoságot szerzett némbér.

Még el sem szállt a mérge, amikor édesanyám benyitott a konyhába. Az asszony a lehevert ágyat simította, melyen még ki sem hült a fenekének a nyoma.

- Csak nem jósolni akarsz, Trézsi? - kérdezte anyámtól.

- Nem akarok én kedvesem, meg nem is tudok.

- Tudsz vagy nem, az anyád hergott hétszentségit! - káromkodta el magát. Felkapott egy elnyűtt söprűnyelet és ahol érte ott ütötte anyámat. Anyám úgy tűrte az ütések, mint a vallásos ember az Isten verését, de egyszer csak, mint a haragos szél, felkapta a jó húsban lévő parasztasszonyt, rohant vele az udvarra, a kút fölé emelte és beledobta. A kertek alatt osontunk el. Egyre halkabban, ez a hang kísért bennünket: „Bocsáss meg az ellenünk vétkezőknek... Bocsáss meg az ellenünk vétkezőknek!”

Egy-két év után arra jártunkban megtudtuk, hogy a kútban alig volt víz, az asszonyt a szomszédok kihúzták, de szegényében nem árulta el a történeteket.

Kerülték is a környék cigányai a kútba dobott asszony házát, mint a földművelést. A faluban csakhamar mende-

mondák keltek szárnyra, és éveken át mesélték, cifrázták, a kútbaesés történetét. Három évvel később én, a szemtanú így hallottam vissza:

„Bocskor Mihály feleségének a cigányasszony azt jósolta, hogy a kútban egy cserépfazék arany van és ezért ment le a kútba. Míg Bocskorné az arany után matatott, addig a férje a cigányasszonnal megcsalta.”

Evek múltán tudtam meg, hogy mindenüket eladták, messze költöztek arról a vidékről. Nekem pedig istenem lett az a lovas úrfi, aki engem a szekér oldaláról megszabadított. Nem mintha a verésbe belehaltam volna, a cigányasszonyok mindegyike végigélte a szenvedéseket.

A cigányasszonynak nem adta meg az Isten azt a tehetőséget, hogy a férjével egyenrangú legyen, mert a férjében a védelmezőt kellett tisztelnie. Magára maradvá mihez kezdett volna védelem nélkül?

Az én drága anyám úgy halt meg, hogy az apám háborúban volt, ő pedig a három gyerekkel egyedül kóborolta a világot. Egyszer egy csendőr szemet vetett rá, mert nagyon szép asszony volt, megleste az erdőben és megerőszkolta. Anyám haza sem jött, mert a lábai nem bírták hazahozni a szégyen súlyától: végzett magával.

Az volna a legjobb, ha a rossz emberek mielőtt világra jönnének, elvesznének. Csak hallgatna meg az Isten! Mit vétettem én a világnak? A világ vétett nekem! Ahogy mindenkinek, nekem is jogom volt a világra jönni és még nem részesültem a földön annyi jóban sem, hogy a hivatalnok elfogadja a köszönésemet, ha bemegyek az irodájában. Én elevenen lakom olyan lyukban, amilyenben a más ember holta után porladozik.

Márpedig az ember csak addig ember, amíg a szuflya benne van, utána már akármilyen rangkórság ette, por lesz belőle. Hát én úgy gondolnám, hogy addig kellene az embert emberségben részesíteni, amíg él. Ha már meghalok, akkor mit ér nekem ha a gödröm mellett sírnak, engemet meg szegény Nacának sajnálhatnak!

Hát bolond vagyok én? Hol vannak már a holtak? Talán még a poruk is belekeveredett a levegőbe, mint a finomliszt. Most szívjuk a tüdőnkre, szívünkre, epénkre. Isten engem úgy segítjen, ha ezen a földön ennyi rossz ember valamikor is volt! Úgy válnak én kővé, ha nem mondok igazságot! Hogy mi van ezen a földön, ez már nem Isten verése, hanem bolondéria! Tizenyolc gyereket a világra hoztam: kettő a szülésnél halt meg. Tizenhat megmaradt, de egy sem bolond, vagy hibás, pedig az Isten úgy nyomorítson meg, ha nem a bokorban születtem őket. Ez így van, mert most is élő emberek.